

Sunce je konačno svanulo nad brdom od smeća i osvijetlilo apokaliptični pejzaž odlagališta otpada na zagrebačkom Jakuševcu. Polarni siječanjski vjetar šibao je zaledenim humcima, šireći još uvjek neugodni miris. No to nije pokolebalo na tisuće galebova u potrazi za ostacima ljudske hrane. Velika jata digla bi se kao po zapovijedi i zamračila na trenutak još dremljivo nebo, a potom bi se spustila na tlo i krenula u proždiranje ili jednostavno na odmaranje.

Grupica je ljudi usred ovog ambijenta: nekoliko biologa i jedan veterinar zadužen za uzimanje uzoraka ptičje gripe. Oni su ornitolozi, znanstvenici koji ne odskaču samo svojim neobičnim zanimanjem, nego često i vrlo upečatljivim vanjskim izgledom. Prepoznaju se po terenskoj odjeći, s dalekozorima obješenim oko vrata, dok stoje pogrbljeno pred durbinom. Nisu, dakako, samo na smetlištima; hodaju vrhovima planina ili gacaju močvarama dok ih nadlijeću komarci. Sve to da bi promatrali i proučavali ptice.

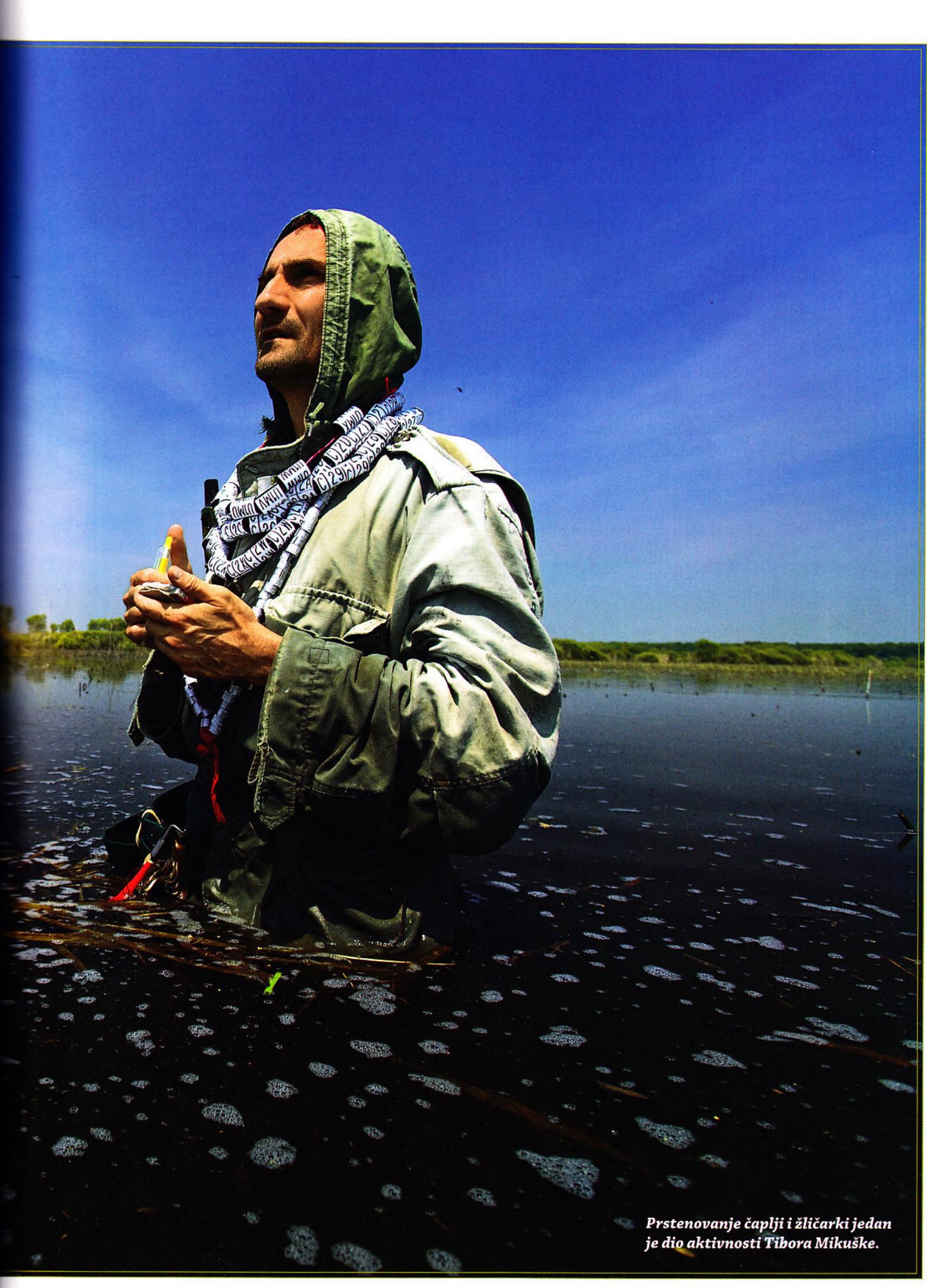
Glavni među grupom na Jakuševcu je Luka Jurinović, biolog. Krupan i jak, duže semeđe kose i brade, navučene kape preko glave, ovaj tridesetogodišnjak već ima dugogodišnje iskustvo i s Jakuševcom i s pticama.

Tekst: **GORAN ŠAFAREK**

Snimio: **GORAN ŠAFAREK**

Iako rade u različitim uvjetima, bave se različitim vrstama, od malih ptica pjevica pa sve do velikih grabljivica, ornitolozi ipak imaju nešto zajedničko: ljubav prema pticama koja odolijeva svim izazovima i upravlja njihovim životima...

Šaptači pticama

*Prstenovanje čaplji i žličarki jedan
je dio aktivnosti Tibora Mikuške.*

- Neki pomagači su čak i povraćali od smrada - zabavljajući se priča Luka koji je na to sve već oguglao.

Danas je, kao i nekoliko prethodnih nedjelja, postavio zamku za galebove. U osnovi je to veliki sanduk s poklopcom od mreže velikih oka. Unutra su posijane pokvarene hrenovke, kobasicice, salame i ostale „delicije“ za krilate gradske strvinare.

Vrijeme je prolazilo, a ornitolozi su cupkali na nogama stotinjak metara podalje, grijući se kavom iz termosice, dok su valovi galebova pljuskali po zamci. Unatoč tome, rezultata nije bilo. Nasrtljive ptice kao da su shvaćale da ih netko želi šakama stisnuti za vrat. Tek dosta kasnije, jedan se našao unutra. Pohrlili su svi prema njemu, a on je uplašen počeo skakati i zaletavati se u žicu. No uzalud. Našao se u rukama ljudi i više mu niti jak i prijeteći kljun nije pomagao. Ubrzo je dobio prsten na nozi, stavljen spretnim rukama ornitologa.

- Sve je počelo 1999. godine, kada mi je Zavod za ornitologiju u Zagrebu ponudio da radim diplomski na Jakuševcu - priča mi kasnije Luka.

Trebao im je netko da bilježi dinamiku brojnosti galebo-

a iskristalizirala se i njegova posvećenost svim vrstama galebovima:

- Najuzbudljiviji trenutak mi je bio kada sam dobio nalaz sredozemnog galeba koji je stigao u Baskiju s našeg Mljeta. To znači da je napravio 3000 kilometara u tri mjeseca! - ozario se osmjehom Luka.

Toliko je očaran galebovima da bi radije otišao negdje u hladne arktičke krajeve u potrazi za njima, nego na pješčanu plažu s palmama i koraljnim grebenima...

Jednog toplog svibanjskog jutra u labirintu stazica i jezeraca pored Save, miris stajaće vode i biljne truleži golica nos, žabe energično krećeću, no ne nadjačavaju ptice razmještene posvuda u zelenilu. U jednom od slijepih prolaza, pod improviziranom plastičnom nadstrešnicom, poput Robinzona sjedi Dragan Radović, očito u predahu od posla:

- Prvi obilazak mreža imao sam već u pola šest - kazuje Radović, negdašnji upravitelj Zavoda za ornitologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU).

Ako su mreže u sjeni i u dobroj pozadini, ptice je ne vide na vrijeme i ulove se. No ako je i vide, za veliku većinu ptica je mreža dovoljno tanka da naizgled nije opasna prepreka i ptice misle da mogu proletjeti kroz nju.

va na tom odlaglištu. Pristao je, a kasnije je rad prerastao svoju prvobitnu ulogu, pretvorivši se u projekt praćenja populacija ptica i vrsta koje tu dolaze. Nastavio je raditi, sada već šestu godinu.

- Zagolicalo me, uvuklo mi se pod kožu - priznaje ovaj mladi ornitolog. I nastavlja:

- Renesansa mi je bila kada sam dobio Swarovski durbin („Mercedes“ među durbinima i dalekozorima op.a.), što mi je omogućilo da bolje prepoznajem ptice te da iz daljine čitam broj na prstenu!

Opsežan i dugotrajan posao nije mogao proći bez značajnih rezultata:

- Status tamnoaledg galeba - *Larus fuscus* - moje je najveće znanstveno dostignuće na Jakuševcu - kaže.

Taj veliki galeb sličan je našem galebu klaukavcu kojeg obično gledamo na moru, no ima tamna krila. Upornim je radom Luka ustanovio, da je ta inače rijetka ptica, ovdje redovita preletnica i povremena zimovalica. To se laiku možda ne čini nešto posebnim, no u znanstvenom je svijetu to iznimno velika stvar. Tu je i cijeli niz novih nalaza...

S vremenom je Luka počeo raditi i na ostalim mjestima,

Pa odmah nadodaje:

- Zašto tako rano? Pa "ftički" postaju rano aktivni... A i ja ne mogu spavati u ovakvom lijepom okruženju.

Istina je, olistale vrbe posvuda uokolo pružaju osjećaj spokoja i mira. Ipak, nismo negdje u divljini, nego tek na zagrebačkoj Savici, posljednjem sačuvanom savskom rukavcu. Dimnjak toplane lijepo se vidi nad krošnjama drveća, a iz daljine se kroz lišće uspijeva probiti gradska buka. Radović, ili poznatiji kao Dragec, nije tek slučajni prolaznik ovdje - već nekoliko dana prstenuje ptice. Prstenovanje ptica jedan je od glavnih alata u znanstvenom istraživanju ptica.

Dragan ulazi u aleju grmlja

i drveća u čijoj sredini je rasprostrta crna tanka mreža. Zapravo njih deset, svaka 12 metara široka. Unatoč toj veličini, teško je primjetna na prvi pogled. Ne samo za ljude, nego i za ptice. Ako su mreže u sjeni i u dobroj pozadini, ptice je ne vide na vrijeme i ulove se. No ako je i vide, za veliku većinu ptica je mreža dovoljno tanka da naizgled

nije opasna prepreka i ptice misle da mogu proletjeti kroz mrežu kao što su prije toga nebrojeno puta proletjele kroz gusto granje, grmlje, krošnje, šikare, trsku i sl. Mreža ima proširenja tzv. džepove, u koje se ptice odbiju i zapetljaju nakon što se zatele u mrežu.

- Ove su mreže najčešće korištena metoda lova ptica za prstenovanje jer nisu skupe, efikasne su i ne ozljeđuju ptice - veli Dragan.

Grmuša, mala ptica veličine vrapca, dobrano je upetljana u jednu mrežu, no spretne ruke ornitologa brzo je spašavaju:

- Najviše se zapetljaju za noge i krila. Zna se i zakomplizirati, no iskusni ornitolozi to lako i bez ozljede rješe - stručno objašnjava Radović.

Na Savici ornitolozi skupljaju ptice svakih 45 minuta. To je optimalni razmak koji je dovoljno kratak da ptice ne budu dugo u mreži i tako se šokiraju, a dovoljno dug da se ptice pretjerano ne uzinemiruju i plaše od ljudi u okolini mreža. Ptica izvadena iz mreže potom se stavi u malu vrećicu i transportira nježno do natkrivenog, improviziranog laboratorija u prirodi.

Čim se skupe, ptice se mora što prije obraditi. To znači da je prvo na repertoaru određivanje vrste i spola te stariosti ako je moguće. Posjednut u sjenici, Dragan izvlači nježno pticu iz vrećice i upisuje oznaku vrste u bilježnicu. Potom joj na nogu stavlja mali prsten, u ovom slučaju veličine 2,5 mm. To je otprilike dvostruko uže od slamke za sok. Sam prsten je aluminijski i vrlo je lagan, tako da ptica ne smeta, a na njemu piše oznaka.

Svaka ptica na taj način dobije svoj jedinstveni broj - objašnjava Dragec.

Konačno joj mjeri težinu i pušta na slobodu; ptica u trenu odlepriša, neozlijedena. Cijela ova procedura prstenovanja nije nikakav hir već ima snažne znanstvene temelje:

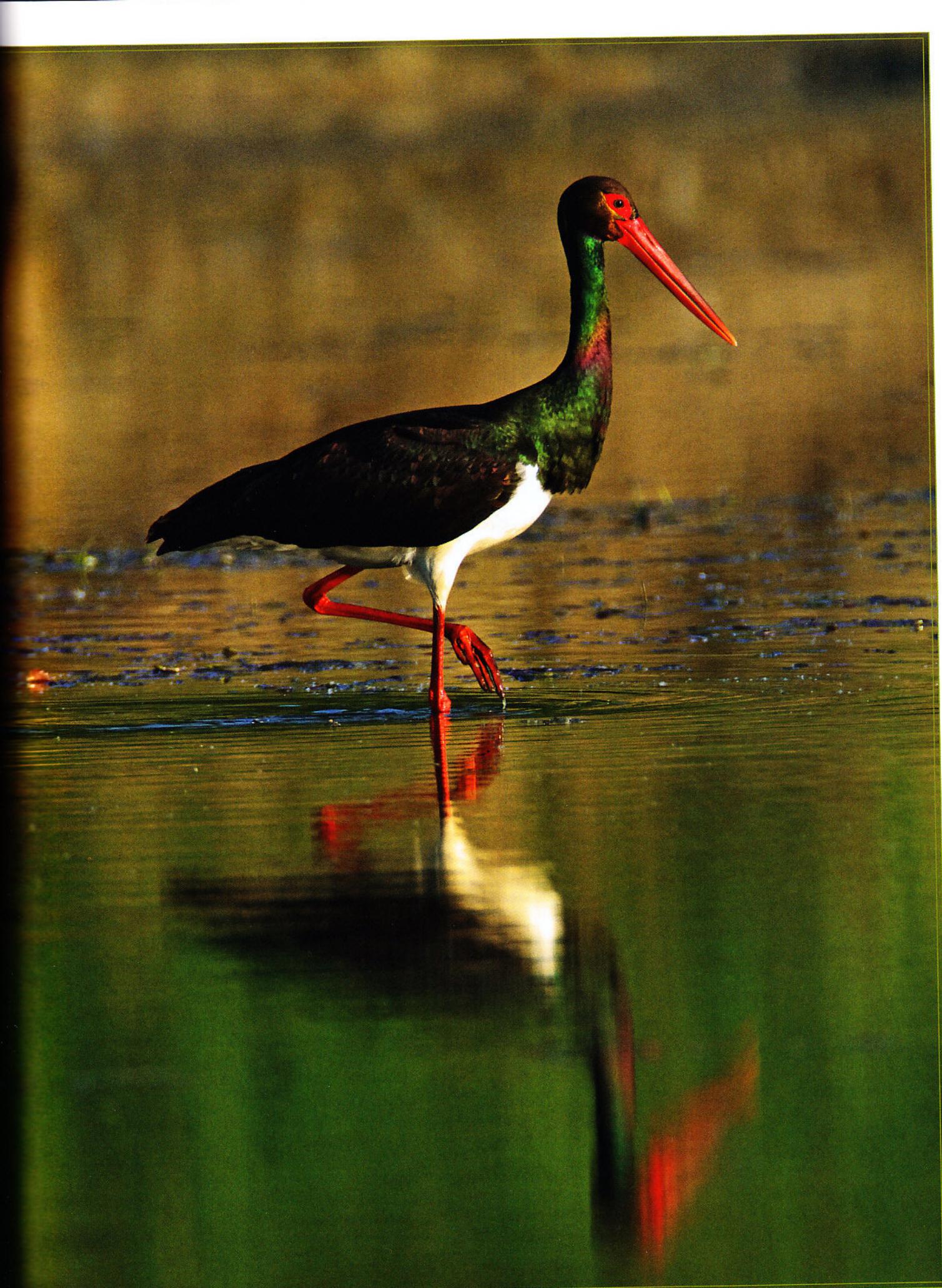
- To je osnovna metoda istraživanja migracija ptica - govori nam Radović.

Migracije ptica jedan su od temeljnih fenomena ove skupine životinja. I mala djeca znaju da lastavice i rode dolaze u proljeće u naše krajeve s juga, a u jesen se natrag vraćaju u toplije krajeve. No, još se mnogo ptica seli osim njih.

Posjednut u sjenici, Dragan Radović izvlači nježno pticu iz vrećice i upisuje oznaku vrste u bilježnicu. Potom joj na nogu stavlja mali prsten, u ovom slučaju veličine 2,5 mm. To je otprilike dvostruko uže od slamke za sok. Sam prsten je aluminijski i vrlo je lagan, tako da pticama ne smeta, a na njemu piše oznaka.

Migracijski putovi su za ljude još dobrim dijelom tajna, a praćenje njihovih ruta, jedna je od temeljnih zadaća ornitologije. Metoda se sastoji od toga da se ptica obilježi te će svaki naknadni ulov otkriti njezin put. Barem u teoriji.

- Treba biti oprezan, valja skupiti mnogo podataka da bi se dobila cijelovitija slika - upozorava Dragec.

Radno mjesto Tibora Mikuške mnogo su veće močvare. Jednog žarkog lipanjskog dana uputio se do ribnjaka kod Našica, presvukao u stare hlače i košulju te u društvu oca i sina Šetina krenuo ravno u mutnu smedu vodu. Prvo su prehodali rubni, dubok dio ribnjaka, a onda započeli gacanje po plitkoj vodi, ali dubokom mulju. Ni traga od osvježenja jer močvara je više topla juha, a njeni mirisi mnogi ne bi baš dobro probavili. Mjehurići se dižu s dna, ostavljajući dugi trag od pjene na mirnoj, površini vode blatne boje. Uskoro znanstvena ekipa

- Sribanska kiša i hladnoća prilično su ih desetakovači... - govori žalosno.

Prstenovanje čaplji i žličarki je jedan dio Tiborovih aktivnosti. Koordinator je u Hrvatskoj zimskog brojanja ptica močvarica. Tibor je vrlo aktivan i u zaštiti prirode u Hrvatskom društvu za zaštitu ptica i prirode. Poznat je i kao negdašnji stručni voditelj u Parku prirode Kopački rit, a njegov otac je bio prvi ravnatelj tog Parka, inicijator proglašenja te poznati sveučilišni profesor...

O Ivanu Budinskom, kruže priče da je „ludi“ terenac kojem ni sunce niti led, ni stijena niti voda ne smetaju u ostvarivanju njegovih nauma. Kažu da spava u divljini s vukovima, da ima takvo pamćenje i znanje da mu niti jedna vrsta ptice ne može ostati nepoznata. Odla-

Danas je, kao i nekoliko prethodnih nedjelja, postavio zamku za galebove. U osnovi je to veliki sanduk s poklopcom od mreže velikih oka. Unutra su posijane pokvarene hrenovke, kobasice, salame i ostale „delicije“ za krilate gradske strvinare...

stiže do zelenog otoka u sredini ribnjaka. Uzbuđeni krici čaplji u polijetanju odaju da su došljaci zamijećeni, no to ih ne zabrinjava. Središte njihova zanimanja nalazi se još uvek u granama vrbi koje rastu usred vode - kolonija čaplji i žličarki.

- Prstenovat ćemo mladunce - kratko će Tibor.

Već su odradili koloniju močvarica na Jelas polju. Tibor omata prstenje oko svoga vrata, poput redenika. Izgleda kao gerilac, još s kapuljačom vijetnamke preko glave...

- Ljeti, prilikom prstenovanja čaplji i orlova, sav si prekriven komarcima. Tada se opet dobro obučeš, namažeš repelenom, a dosadno zujanje ionako ne škodi.

zak s njime na Dinaru, najvišu hrvatsku planinu, izvrsna je prilika da se to provjeri. Sredina je ljeta, no cijelo vrijeme uspona, hladan otvoreni vjetar na otvorenom krajoliku stijena i suhe trave, šiba u lice. Navuklo se loše vrijeme, svjedočeći da planina može biti negostoljubiva u bilo koje doba godine. I unatoč tome, Ivan osluškuje ptice:

- Čuje se strnadica cikavica - kaže.

Doista, u daljinu se čuje kratko ciii...

- U ornitologiji je prepoznavanje glasanja strašno važno, čak i važnije nego vizualna identifikacija - ističe Ivan.

Osim toga, svako malo bi zastao, zagledao pod kamen ili u grmlje. Jer svugdje tu žive ptice unatoč tome što bi rijetko tko pomislio na to. Tu nema drveća na kojima bi se one gnijezdile, pa gnijezda moraju smjestiti na tlu ili na stijenama. Tako je cikavica smotala gnijezdo ispod jednog izbočenog kamena, dovoljno da nju i njezina jaja te mladunce zaštiti od elemenata prirode.

Srećom, poslijepodne se vjetar primirio, dopustivši istraživanje na samom vrhu. Okolo je zanimljiv svijet, ravan iz daleka, no izbliza vrlo razlomljen i prepun detalja. Litice se strmo uzdižu iz travnjaka, a duboke pukotine ranjavaju planinu. Popis opaženih vrsta ptica sve je više rastao: bjeloguge, kamenjari, trepteljke, juričice...

Sve su to redom ptice manje od kosa što se glasaju i lepšaju okolo, s kamena na kamen ili na koji rijetki grm.

Ulazak u vrbe pokazao se

još težim jer je nisko ispreplelo prostor te se valja umješno provlačiti. Mirisu mulja pridružilo se miris ptičjeg WC-a. Većina gnijezda je na nekoliko metara visine, no Tibor se lakoćom mačka počeo penjati prema jednom. Mladunac bijele čaplje je panično pokušavao trčati preko grana, jer slabašnim krilima još ne može letjeti.

Uzalud, uz pucketanje grančica završio je u Tiborovim rukama. Sada će uz pomoć klješta dobiti aluminjiski prsten na nozi. Ipak, malo drugih ptica je danas dobilo prsten. Umjesto toga, Tibor nalazi na mrtve ptice kako vise s grana.

Biolog Luka Jurinović, tridesetogodišnjak, već ima dugogodišnje iskustvo s pticama

Ivan bi se sistematicki spuštao u velike škape, tražeći ptice koje se ondje gnijezde. Jedna od njih je crvenrepka, mala tamna ptičica crvenog repa. Većina ljudi ju poznaje u gradovima iz svojih garaža ili sličnih betonskih građevina, no Ivan dobro zna da su stjenovite planine njezino izvorno stanište. U naselja su se tek kasnije spustile, prepoznajući u građevinama litice i šipilje.

U jednom trenutku Ivan zastaje, uvijek spreman daleko-zor opet je osvanuo na njegovim očima:

- Kamenjar. Inače malobrojna vrsta, no ovdje je ima mnogo - zadovoljno će on. Gruda plavog i crvenog perja vinula se sa svog kamenog promatrališta i u niskom letu preko livade, nestala u daljini. I tako satima i još cijeli drugi dan, sve do krova Hrvatske.

Tereni poput ovog, Ivanova

su svakodnevica već duži niz godina. Profesionalno radi u Udrudi za biološka istraživanja - BIOM te u sklopu aktivnosti udruge istražuje ptice po cijeloj Hrvatskoj- planinske ševe na Dinari, zovoje na pučinskim otocima, vrtne strnadiće na Učki, sure orlove na kršu, zimovalice tijekom zime, prelet tijekom proljeća i jeseni... Dugačak je niz vrsta i područja.

Ivan pažljivo planira odlaska na terene da ih maksimalno iskoristi. Bira dobre vremenske prilike tako da ne treba

mnogo opreme, a i ptice su po takvom vremenu najaktivnije i samim tim se najlakše uočavaju:

- Uglavnom spavam vani, bez šatora - začuđujuće zvuči. Pokazuje pukotinu u stijeni, jednu od njegovih „spavačih soba“ na 1.600 metara nad morem. Taman velika da se čovjek može u nju uvući, zaštićena od vjetra i kiše. Ponekad si napravi zidić da bi se zaštitio još više od pogubnog vjetra. Djeluje ekstremno. I je.

- Spavanjem u prirodnim skloništima dobijem cijeli niz noćnih i ranojutarnjih podataka. Na taj sam način 24 sata na terenu - ističe Ivan prednost takve strategije.

Osim spavanja, njegov zaštitni znak su laganost i pokretljivost, jer to je jedini način da se može zavući u svaku rupu ili popeti na svaku stijenu. Tu bira kvalitetnu opremu - lagantu i funkcionalnu.

Vunene džempere, debele hlače te vojnu opremu debelo izbjegava. Hrana mora biti kalorična, a da se malo žedni. Jer voda je najveći problem, posebno u kršu. Zato nastoji naći i prepoznati izvore, gustirne... Sposobnosti preživljavanja, i uopće boravka na terenu, stalno se uče - iskustvom te od ljudi sličnih zanimanja, recimo od članova Gorske službe spašavanja.

Usprkos zahtjevnosti takvih terena, Ivan najčešće ide sam. Kako ovisi o vremenskoj prognozi do zadnjeg dana, ne može unaprijed planirati, a osim toga ovakav teren nije za svakoga.

O Ivanu Budinskom, kruže priče da je „ludi“ terenac kojem ni sunce niti led, ni stijena niti voda ne smetaju u ostvarivanju njegovih nauma. Da spava u divljini s vukovima, da ima takvo pamćenje i znanje da mu niti jedna vrsta ptice ne može ostati nepoznata.

Grupa ljudi u ninskoj solani okupila se ispred durbina Ivana Budinskog.

- Mnoštvo ptica koje vidite su žalari cirikavci, a malo dalje je i jedna crvenonoga prutka, dok se uz biljke šulja morski žalar - objašnjava plavokosi ornitolog.

Ptice gacaju po plitkoj vodi solane u kojoj su se posebne biljke caklenjače počele crvenjeti u kasno jesensko doba, dok se u pozadini uzdiže poznata kontura našeg povijesnog gradića. Djevojka za okularom još se više nagnula, kao da će još bolje vidjeti:

- Ovakva mjesta, solane, staništa su koja je čovjek stvorio za svoje potrebe dobivanja soli, a malo se razlikuju od prirodnih slanih močvara koje su tu postojale prije solana. Ogromna je sreća da je jedna ljudska aktivnost (dobivanje morske soli) uspjela očuvati stanište dosta slično prirodnoj

slanoj močvari koja se pri svim drugim ljudskim aktivnostima uglavnom potpuno uništava; uglavnom se zaspe i pretvori u mrtvu površinu... - nastavlja predavanje Ivan.

U sklopu projekta Salbun (dio šireg projekta COAST, Programa za razvoj Ujedinjenih naroda) Udruge BIOM, mladi ornitolozi ukazuju na turistički potencijal ptica Zadarske županije.

- Birdwatching ili turizam promatranja ptica je grana zelenog turizma koja se vrlo snažno razvija u cijelom svijetu. Ovim projektom želimo potaknuti razvoj ekoturizma u Hrvatskoj, a posebni naglasak smo stavili na sjeverozapadnu Dalmaciju koja je vrlo značajno stanište za ptice močvarice koje ovdje obitavaju i za gniježđenja i preko preleta za migracije - govori Krešimir Mikulić, također iz Udruge BIOM.

Kad se zna da samo u Kra-

ljevskom društvu za promatranje ptica u Velikoj Britaniji ima preko milijun članova, jasna je mogućnost za proširenje turističke ponude. I što je najbolje, ptice su najaktivnije u proljeće, jesen, čak i zimu, dakle izvan glavne sezone. Time bi se ujedno zaštitila rijetka i ugrožena staništa poput muljevitih obala koja su dosad smatrana u najboljem slučaju besplodnom zemljom.

Iako rade u različitim uvjetima, bave se različitim vrstama, od malih ptica pjevica pa sve do velikih grabljičica, ornitolozi ipak imaju nešto zajedničko: ljubav prema pticama koja odolijeva svim izazovima i upravlja njihovim životima... ~